

Եգիպտական պեղումներ:

Վաղղիոյ Հինգ ակադեմիայոյ ան-
ցեալ տարեկան ժողովին մէջ, տեղեկու-
թիւն մը կարդացուեցաւ Ռուժէ անու-
նով գիտնականին, որ է կաճաւորդ ար-
ձանագրութեանց և գեղեցիկ դպրու-
թեանց ճեմարանին, եգիպտական հը-
նութեանց պեղմանցը վրայ, որ առաջ
կը տարունին Սարիէզ անունով գիտ-
նականին առաջնորդութեամբն ու Լ-
գիպտոսի փոխարքային հրամանաւն:
Լ-յս տեղեկութեանէն հետեւեալ զննու-
թիւնքը կը քաղենք, որ գլխաւորաբար
Լգիպտոսի Վանիս և Վառնաք քա-
ղաքացի վրայ են:

Վանիսի մէջ գտնուած յիշատակա-
րանները մեծ լոյս կու տան Հովիւ Ժո-
ղովրդոց վրայ, որոնք մեր Թուականու-
թենէն գրեթէ չորս հազար տարի
առաջ արշաւեցին Լգիպտոս: Լ-րդ
այս ժողովուրդներս, որոնց ծագումն
մինչև հիմա անծանօթ էր, Լիայէն
կու գային, և քանանացւոց աստուած-
ները կը պաշտէին:

Լ-յն հովիւ Թագաւորներն ոչ միայն
իրենց աշխարհակալած երկիրներուն
մէջ գտնուած յիշատակարանները կը
մեծարէին, այլ մանաւանդ իրենց Թա-
գաւորութեան Ժամանակին կը տրուին
այն ամենագեղ սփինքսները, որոնք ե-
գիպտական հին արուեստից ամենակա-
տարեալ կերտուածներն էին, և մինչև
հիմա ալ անարատ պահուած են:

“Վաղաքականութեան աշխար-
հակալութիւնքը, կ'ըսէ Ռուժէ, և
արուեստից հրահանգներն, այս հո-
վուաց արշաւամբն ամենեւին չկրեցին
այն երկար ընդհատութիւններն որոնց

մէ ետև ազգ մը ծանրաքայլ յառաջա-
դիմութեամբ պէտք է նորէն ձեռք բե-
րէ այն ամէն աստիճանքն որ կորսըն-
ցուց, և հիմա կը հասկընանք աւելի
դիւրաւ թէ ինչպէս եգիպտական ա-
րուեստից գլուխը գործոց կրցան զար-
գանալ (Թեթմոսիս Լ, Թագաւորին օ-
րէն, որ է ըսել՝ գրեթէ ազգային հարու-
տութեան վերանորոգուելէն անմիջա-
պէս վերջը: Լ-րդէն Վանիսի մէջ
գտնուեցան վեց մեծամեծ սփինքսներ,
վարդագոյն կրանիդէ, և հաւանական
է որ անդուլ պեղմամբք նորանոր յիշա-
տակարաններ գտնուին Լպոփիսի Ժա-
մանակէն. վասն զի եգիպտական ձե-
ռագրէ մը ծանօթ է, որ այս Թագա-
ւորս կ'ուզէր տաճար մը կանգնել
Սուխ աստուծոյն: Լ-յս յարգի յիշա-
տակագրութիւնն որ կը պատմէ Լգիպ-
տոսի ամէն մասանց առ Լպոփիս ունե-
ցած հպատակութիւնը, և սուած հար-
կը, միանգամայն կը ցուցնէ հովիւ Թա-
գաւորին հաւատարմութիւնն առ Լ-
սուածն իւր, անյանձնառութիւնն պաշ-
տօն մատուցանելու եգիպտական աս-
տուածոց: Վանի մը տարի վերջը, Լ-
լիթիայի գերեզմանաց մէջ քանդա-
կուած արձանագրութիւնք կը ծանու-
ցանեն որ պատերազմ ծագեր էր եգիպ-
տական իշխանաց և հովուաց մէջ:
Լմովիսի (Թեթայիդայ Թագաւորը այլ
և այլ արինահեղ պատերազմներէ
ետքը, վերջապէս յաղթեր է Լվարի-
սին, իր Թագաւորութեան վեցերորդ
տարին, և հալածեր է հովիւքն ինչուան
Պաղեստին:

“Վանիսի մէջ գտնուած յիշատա-
կարանաց վրայ յաւելլով նաև այս ար-
ձանագրութիւնքն, դիւրին է աւելի ու-
րոշ կերպով այն մեծ արշաւանաց պատ-
մութիւնը գրել և անոր ճշգրիտ կեր-
պարանքը տալ:

“Հովիւք՝ իրենց նախկին հայրենեօք
և կրօնիւք քանանացի ժողովրդոց հետ
միացած ըլլալով, հաւանականաբար
պատերազմական և մտացի ժողովուրդ
մը եղած պիտի ըլլան, որ գիտցեր են ի-
րենց օգտին գործածել եգիպտացի ա-

րուեստաւորները: Ինչու չէ՞ իրենց հաւածուելու ատեն հետերնին տարեր են՝ այն ամէն յառաջագիմութեանց սկզբունքն որ աւանդեր էր իրենց ծայրագոյն քաղաքակիրթ ազգ մը, որ երկար ժամանակէ՛ ի վեր յառաջացեր էր արուեստից և դպրութեան մէջ: Իայց այն ասիական հովուաց Եգիպտացւոցմէ առած դասերն ուղղակի կապակցութիւն ունին պատմութեան ամենակարեւոր խնդրոց մէկուն հետ, որուն գիւտը, մարդկային մտաց յառաջագիմութեան մէջ ըրած ամենամեծ յաղթանակներէն մէկն է. այսինքն է նշանագրաց գիւտը:

«Երդի գիտութեան յարատեւ և անխոնջ աշխատութիւնքը հաստատ կերպով մը կապեցին այբուբենական դրութիւնքն այն հին նշանագրաց հետ, որովք սեմական ժողովուրդք կը վարէին, որուն արդիւնքն Յունաստան կ'ընծայէ Լյադմոս փիւնիկեցւոյն: Երդ բաղբաւտելով գիր առ գիր Եգիպտացւոց հովիւներու ժամանակ շղագրի մէջ գործածած այբբենական նշանագրերը փիւնիկեցւոց ամենէն հին գրերուն հետ, այնպիսի կանոնաւոր նմանութիւն մը կը գտնանք, որ անկարելի է դիպումածական բան մը սեպել: Չենք երկբայիր որ սեմականաց նախկին այբուբենք առնուած ըլլան ամբողջակի եգիպտացւոց դպիրներէն, որոնց հետ հովիւք միշտ վերաբերութիւն ունէին իրենց հասարակաց կամ առեւտրական գործոց մէջ: Թողլով այն ամէն նշանական և խորհրդաւոր տառերը, քանանացի հովիւք մերձաւոր ազգացմէ փոխ առին իրենց լեզուին պարզապէս այբբենական սկզբունքը:

Եյս միւսնոյն տառերը քիչ այլայլութեամբ ժողովրդէ ժողովուրդ, և ազգէ յազգ անցան, ըստ իւրաքանչիւր ազգաց մտացն և անոնց այլ և այլ լեզուացն համեմատ հետզհետէ փոփոխութիւններ կրելով: Եսանկով գրի գիւտն ու տարածութիւնը, որով միայն կարելի եղաւ մարդուս մտաւորական ճոխութեանց քանձը դարէ՛ ի դար ընդ-

հանուր մարդկային ազգի անխտիր ժառանգութիւնն ըլլալ և գլխաւոր պատճառ իրեն անընդհատ յառաջագիմութեանը, կրկնապակցին ուղղակի Վանանացւոց Եգիպտոսի հետ ունեցած վերաբերութեանցը, և մանաւանդ այն մեծ արշաւանաց հետ՝ որուն վրայ Վանիսի յիշատակարանքն աւակնկալ լոյս մը կը ծագեն»:

Իսկ Վանաքի պեղումներէն զրտնուած յիշատակարանները կը ցուցնեն լիւթութեամբ Վան յաղթութիւնները Եսիոյ ժողովրդոց վրայ՝ որոնց յաղթեց շատ արշաւանաց մէջ, և մասնաւորապէս ի Սակէտոյ:

«Շատ նոր յիշատակարաններ զրտնուեցան Վանաքի պեղումներէն, որ իրեն (լիւթութեամբ Վան) ժամանակ կանգնուած են. բայց ասոնց մէջ մասնաւորապէս երկուք մը արժանի են ամենայն ուշադրութեան: Եւսընին է պատկեր մը, ուր երկու հարիւր երեսուն պարտեալ ազգաց կենդանագիրը գծագրուած է: Եւսընիւր անձն նկարուած է հոն իր սեփհական հագուստովը և գունովը, և իր ցեղին յատուկ գծագրութեամբը, որոնց բնութեան ճարտար օրինակող եգիպտացի արուեստաւորք զարմանալի կերպով ճիշտ պատկերը հաներ են: Եյս պատկերիս մէջ հարիւր հինգ անուանց ցուցակ մը կը տեսնուի, որ կը բաւանդակէ եթովպիական ցեղերն և քանի մը ազգք որ Եւսընի կողմերը կ'իյնան, կամ դէպ ի մաւրիտանական ծովափունքն: Եւսընի ցուցակն որ աւելի հետաքրքրական է, կը բաղկանայ այն ամէն ցեղերէն որ միաբաներ էին Սակէտոյ յաղթուած բանակին մէջ: Եյս ցուցակն ունի քանդակեալ մէկ կողմանէ՝ Վամասկոս, համաթ և Եսորոց քաղաքները՝ (որոնդէսի հովիտէն սկսեալ մինչև Եւսընի հարաւային դին, իսկ միւս կողմանէ Սակէտոյ, հավար, Վերար, Վանաք և բոլոր քանանացւոց թագաւորական երեւելի քաղաքները, որոնք ետքէն Եւսընի ցեղացի հետ ըրած պատերազմներու

վը երեւելի եղած են : Հոս սուրբ Վփրք մեծ օգնութիւն կը մատուցանեն մեզի , և բաղդատելով անոր հին աւանդութիւններուն հետ այս գտնուած յիշատակարանքը , նոր ու անակնկալ լոյս կը ծագէ Լճրահամու ցեղին նահապետաց ժամանակին պատմութեանն և աշխարհագրութեանը վրայ :

« Երկրորդ յիշատակարան մըն ալ , որնոյնպէս Վառնաք գտնուած է , ճիշդ գաղափար կու տայ թէ թմոսիս Վն զօրութեանը վրայ , յետ Լսիոյ մէջ ըրած իր մեծամեծ պատերազմացը : Եկզի թողլով պարտեալ ժողովրդոց մասնական ցուցակները , այս նոր արձանագրութիւնը աւելի ստոյգ գաղափար մը կու տայ մեզի Փարաւոնի ընդարձակ տէրութեանը : Լյոս յիշատակարանիս գրութեան կերպն անգամ ուշադրութեան արժանի է : Հեղինակը թէքէի գերագոյն Լստուծոյն Լմնի բերանը կը դնէ թմոսիսի աշխարհակալութեանց նկարագրութիւնը :

« Պատմական այս մեծամեծ յիշատակարաններէն զատ , պեղումներէ հաշուած ամէն տեսակ հնութիւնք որ Լգիպտոսի փոխարքային թանգարանը դրուած են , 12,000 կաորէն աւելի են , և այս ճոխ հաւաքումը կրնայ տարիներով նիւթ ըլլալ իմաստնոց հետաքնին խուզարկութեանը :

« Լսոնք գլխաւորապէս յիշելէն ետքը չենք կրնար անցնիլ առանց քանի մը խօսք ալ ընելու վերջերս Վահիրէի թանգարանը դրուած պապիրներուն այսինքն հին Լգիպտոսի գրեանքը

վրայ . քանի մը տարի առաջ հազիւ կը համարձակէինք այս բառքն արտաբերել ձեր առջև . բայց այսօրուան օրս , չնորհիւ գիտութեանց յաւաքագիմութեանը , կրնանք հաստատել զայն առանց վախնալու թէ տգիտութիւնը կամ նոյն իսկ բանագաստութեան բանաւոր երկբայութիւնքը , կրնան մեր խօսքը ջրել . այո , ասոնց մէջ կան ձեռագիրներ ան ատենէն գրուած , երբ Լիւսէս Փարաւոնի արքունիքն Լգիպտոսի ամէն գպրութեանց ու գիտութեանց մէջ կը զարգանար : Վարձեալ կան ուրիշ աւելի հնագոյն ձեռագիրներ ալ հաւասարապէս պահուած : Լսոնց մէջ զատ , գրականութիւն մը առատ և ճօխ և զանազան նիւթերով , որուն հետաքրքրական մնացորդները գերեզմաններն ինչուան մեզի պահեցին , կը ծաղկէր Լգիպտոսի մէջ Լքրայեցւոց ժամանակը . սրբազան երգեր , բանաստեղծական վսեմ հատուածներ , քաղաքական կամ ատենական վկայականներ , դեղերու կազմութեան կամ մոգական նուսխայից գրքեր , առանձնական նամակներ , բարոյականի ճառք , մանրավէպք և պատմութիւնք , և կամ լոկ մատենագրական երկասիրութիւնք . ահա այսչափ տեսակ տեսակ նիւթեր կը գտնուին այն հին պապիրներուն մէջ : Լյոսօրուան օրս այս հին գրքերէն քիչ կամ շատ ընդարձակ հատուածներ կրնանք թարգմանել , ըստ դժուարութեան նիւթոյն և ըստ մթութեան ոճոյն : Հոս դենք հատուած մը , որ փոխարքային ունեցած նոր սրահներուն մէկէն թարգմանուած է : Լյոս գրուածքը բարոյական , կրօնական և բարեկեցիկ կենաց խրատներ կը պարունակէ , որոնք բարեկիրթ մարդու մը կարելոր են : Լյոս խրատներն որ Վահիրէի թանգարանին պատիրներուն վրայ կը գտնուի , Անի անուամբ բարոյախօսի մը բերնէն են առ իւր որդին ուղղած :

« Իբրտ մարդոյ նման է ատենական դահլձի , ուր պարունակին համօրէն բանք և պատասխանիք . ուշ դիր բա-

նից քոյ զի քաղցուենիք իցեն, և չարն անդէն մեռցի ՚ի քեզ: Ար պատասխա- նի առնէ խստութեամբ, մերժէ յին- քենէ.... Օ բան քաղցր և հաճոյական սիրեն մարդիկ: Օ ցոյշ լեր անձին քում զի մի պատասխանի տացես նեն- գութեամբ որ հարցանիցէ քեզ խոր- հուրդ: Տէր դատի ճշմարտութեամբ, և հատուցանէ ըստ գործոց: Այնամ կալ զընտիրս ՚ի գոյից քոյ նուիրել Տեառն: Յորժամ յանուն Աստուծոյ քո ուղղեսցես զանձն քո՝ փառաւորեսցէ և նա զհոգի քո, զի որք մեծացուցա- նեն զնա, փառաւորեսցին ՚ի նմանէ:»

«Հետեւեալ հատուածն ալ կ'ուղղէ նոյն հեղինակը Շա- աստուծոյն կամ արեւուն նշուից: Այս խորհրդական լուսաւորը, պատկեր աստուածային լուսոյն, հին ատեն աստուածոց կարգ դասուած էր երկար ժամանակ՝ համա- ընդ զայն հաւասար գերագոյն արար- չին, և Ագիպտացիք իրենց պաշտօննե- րուն մէջ չէին զանազաներ արեւը գե- րագոյն աստուծոյ, որուն յատուկ ածականները սեպուած էին՝ «Արայն, աներեւոյթ, անմատոյց, ծնող յաւիտե- նական, ինքնաստեղծ, և արարիչ ամե- նայն արարածոց», և բոլոր այս հին երգերը կը սորվեցունէին աստուծոյն գերագոյն ստորագիծըն:

«Ըստ է տէր աշխարհիս. յերկինս աթոռ իւր և յերկրի պատկերք իւր: Ի ծագել նշուից առաւօտուն մատուցա- նին յանուն նորա բուրմունք ինկոց: Արվաւ աճեցուն լինի ցորեան, և նա ետ քեզ զմայր քո: Արվաւ բազմածին եղև մայր քո, և ոչ պակասեցան յոր- դոց իմոց և ոչ մի: Ի լրանալ ամսոց, ՚ի ժամանակի ծնաւ և զքեզ մայր քո, փարեցար զպարանոցաւ նորա, և կա- թամբ իւրով սնոյց նա զքեզ զամս երիս: Արթէ դժուարագոյնք ՚ի խնա- մոցն պարտասեցուցին զսիրտ նորա, և փակեաց առ ՚ի քէն զգութ իւր: Յոր- ժամ ասացի, և ահա ետ զքեզ յու- սումն, և մինչ ուսանէիրն ընթեռնուլ, յամենայն աւուր առ ուսուցչի քո էր նա, բերելով ՚ի տանէ զոգեպահիկ ըզ-

հացն քո և զըմպելի: Ա՛նծացար, ա- ծեր կին և արարեր քեզ տուն: Վարձո՛ զաչս քո յորդիս որք եղեն քեզ. ցոյց և դու նոցա զամենայն զխը- նաման զորս տեսեր դու ՚ի մօրէ քում- մէ: Այլ յամբառնալ նորա զձեռս իւր առ Աստուած, ոչ ունայն դարձաւ ՚ի նմանէ:»

«Ագիպտացիք՝ կնոջ, աս Խիւնոյ պար- տուպատշաճ պատիւը կու տային, և այս բոլոր իրենց աւանձնական յիշա- տակարանաց մէջ յայտնի կը տեսնուի: Հարսն և քոյր, ամենայն քաղաքական և կրօնական գործառնութեանց մէջ իրաւունք ունէին մասնակից ըլլալու, և որ և իցէ մարդու մը անունը ըսուելէն վերջը մօրն անունը կը տրուէր: Այս սովորութիւնները կը բացատրեն այս պապիրին վրայ գրուած փափուկ զգա- ցումներն:

«Վուցէ մեր այս սիրելի քննութիւն- ները զգէն մեր դատման վրայ. բայց մեզի կ'երևայ որ այս բարոյախօսին խրատուցը և ընտանեկան ըզգացմանց այս նկարագրութեանը մէջ, որ ամե- նաբնական են, այն քաղցր վսեմու- թիւնը և այն գողտր ու փափուկ ըզգաց- մունքը կը գտնենք, որով կը զմայլիք ծննդոց գրոց պատմութիւնքը կարգա- լով:»

Միպերիացի օրիորդը:

(Տես երես 215)

Բարաքովիայի առաջնորդները գորո- վեցան իրեն աս վիճակին վրայ և մէ- ջերնին վճարմունքը յարմարցնելով ու- րօշեցին որ ոչխարի մուշտակ մը գնեն իրեն համար, որ գեղի մէջ 5 բո-պէ կ'արժէ. բայց դժբաղդաբար ամենե- ին ծախու չգտնուեցաւ. այն առանձ- նացեալ գեղին բնակիչներէն ոչ ոք ու- զեց իրենը չնորհել որովհետեւ դժուար էր ուրիշ գտնելը: Վեղացիները ին- չուան եօթը բո-պէ տուին իջևանին